

Türkiye’de “1968”: Kurgu ve Gerçek

Ergun Aydınoglu

Hafıza yaşamdır; her zaman canlı topluluklar tarafından aktarılır ve o nedenle sürekli evrim içindedir; hatırlama ve unutmanın diyalektiğine açıktır; ardı ardına yaşadığı deformasyonların bilincinde değildir; her türlü kullanım ve kötü kullanım karşısında daima yenik düşer; bazen uzun süreler unutulur, sonra aniden canlanır. Tarih ise, artık var olmayanın yeniden inşasıdır; ama bu her zaman problemlidir ve hiçbir zaman tamamlanamayacak bir yeniden inşadır. Hafıza, daima güncel bir olgu ve ebedi şimdiye bağlanan bir yaşanmışlık iken, tarih geçmişin temsilidir. Hafıza, duygusal ve sihirli olması nedeniyle sadece kendisini rahatlatmak için detaylarla yetinir; o yüzden her türlü aktarmadan, sansürden ya da yansıtmadan etkilenen puslu, uzaktan bakan, akışkan özel ya da sembolik anılardan beslenir. Oysa entelektüel ve sekülerize edici bir eylem olarak tarih, analizi ve eleştirel söylemi göreve çağırır. Hafıza, anıyı kutsal olana yerleştirirken, tarih, onu adeta oradan kovar. (Pierre Nora, *Mémoire et histoire*.)

Bir tarihçi (Antoine Prost), tarihin en önemli işlevinin, “geçmişte yaşanmış olanların hafızadan kurtarılması” olduğunu söyler. Üzerlerine çok konuşulan pek çok tarihsel olayla ilgili olarak düşünülebilecek bu görev,

“1968”in değerlendirilmesine de uyarlanabilir. Çünkü yakın tarihin bu ilginç yılı, özellikle de Türkiye’de, ne yazık ki neredeyse sadece hafıza aracılığıyla algılanan ve değerlendirilen bir konu. Ama işte Pierre Nora’nın da hatırlattığı gibi, anılar ve hafızanın 1968’i olduğundan farklı görmesi için pek çok nedeni bulunmakta.

Aşağıdaki yazı, bir tarih çalışması değil. Ama ona özgü yaklaşımlardan esinlenen ve gerek hafızanın gerekse sadece hafızaya dayanarak yapılmış sözde tarih değerlendirmelerinin tuzaklarından sakınmaya çalışan bir yazı.

Başka ülkelerde biraz daha farklı olabilir; ama eğer Türkiye’de yaşıyorsanız, 1968’in 40. yılında “Türkiye 68’i”nin ne olduğundan çok ne olmadığı üzerine konuşmak (ve yazmak) çok daha anlamlı. İşte 1968’in ne olmadığını anlatmanın birinci adımı, genellikle yapılanın tersine, Türkiye’de 1968’de gerçekten ne olup bittiğine dikkat çekmek ve bu yılın hangi açılardan öne çıktığını, hangi açılardan farklı ve özel olabileceğini vurgulamak olmalı. Ama “Türkiye 1968’i”ni anlamak için, önce bu yılda dünyanın bazı ülkelerinde gerçekten neler yaşandığına bakmak gerek. Unutmamak gerekir ki “Türkiye 1968’i” üzerine yapılan tüm abartmalar, onun ille de “dünya 1968’i”nin bir parçası olarak görülme istenmesinden kaynaklanmakta.

Peki 1968 yılında dünyada ne oldu ve nasıl oldu da bu olup bitenler, bu yılı her on yılda bir gündeme gelen kutlamaların konusu yaptı? Bu olgunun açıklanmasında yine hafızanın önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi 1968 yılında dünya, özellikle de o yıllarda genç olanların önemli bir kısmının hafızasına kazınan büyük altüstlüklerle sahne olmuştur. Bu nedenle 1968, eski dünyayı sorgulama ve onu değiştirme özlemlerinin sembolü bir yıl olarak algılanmaya başladı. Bu durumda şu soru sorulabilir: 1968 gerçekten de dünyayı değiştirme çabaları açısından farklı bir yıl mıydı? Bir başka ifadeyle “1968” dünyayı ne kadar değiştirdi?

Eğer dünyayı değiştirme çabalarından söz ediyorsak, bu açıdan 1968’i özel kılan dev altüstlüklerin sadece Fransa ve Çekoslovakya’da yaşandığı söylenebilir. Bu iki ülkenin siyasal gündemlerinin, siyasal kültürlerinin, entelektüel/ideolojik iklimlerinin ve hatta kimi kültürel kodlarının 1968 yılında yaşadığı dev sarsıntılar dikkate alındığında, bu yılın Fransa için de Çekoslovakya için de son derece farklı ve özel bir yıl olduğu ortaya çıkar. Hatırlatmak gerekir ki 1968’in bölünmüş dünyasında kapitalizmin Fransa’da –o sıralarda algılandığı biçimiyle- sosyalizmin Çekoslovakya’da yaşadığı krizler, tüm dünyanın gözlerinin bu iki ülke üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. O anlamda büyük bir ihtimalle eğer Fransa ve Çekoslovakya’nın bu yılda yaşadıkları söz konusu olmasaydı, daha sonra özel olarak bir “1968”den herhalde söz edilmeyecekti. İşçi, gençlik, sivil haklar ya da savaş karşıtı hareketlerin evrimi söz konusu olduğunda ise, bu hareketlerin 1960’ların ikinci yarısında yükselmekte olduğundan söz edilecek, ama herhangi bir yıla (ve tabii ki 1968’e de)

herhangi bir ayrıcalık tanınmayacaktı.

1968’i “Tarihsel” Yapan İki Ülke: Fransa ve Çekoslovakya

Bir başka ifadeyle, 1968 yılında Avrupa’nın göbeğinde birisi kapitalist diğeri sosyalist dünyanın iki önemli ülkesi olan Fransa ve Çekoslovakya’da olup bitenler, bugün kendi 68’lerinden söz eden ülkelerde yaşananlardan çok daha önemli ya da kelimenin gerçek anlamında “tarihsel” idi. Bu açıdan ABD’deki Vietnam savaşı karşıtı hareketlerde, Amerikalı siyahların ya da Kuzey İrlandalıların sivil haklar hareketlerinde, Almanya, İtalya, Türkiye, Meksika, Yugoslavya gibi ülkelerdeki gençlik ve işçi hareketlerinde benzer düzeyde bir tarihsellik iddia etmek mümkün değildir.

Oysa Fransa’da Mayıs 1968’de, Çekoslovakya’da 1968’in başlarından 21 Ağustos 1968 günü bu ülkenin işgaline kadar yaşananlar, bu iki ülkenin siyasal gündemlerini alt üst etmiş, siyasal kültürlerinde ve ideolojik iklimlerinde önemli değişikliklere yol açmış ve –özellikle Fransa söz konusu olduğunda– kimi kültürel kodlarda değişimler yaratmıştır. Daha da ötede 1968 yılında Fransa ve Çekoslovakya’da yaşananların, her iki ülkede de siyasal-toplumsal düzenin yıkılabilme potansiyelini ortaya çıkardığı –ya da en azından öyle algılandığı– söylenebilir. 1968 yılında Fransa ve Çekoslovakya’da olup bitenlerin tüm dünyada politika ile ilgilenen kuşakların hafızasında şiddetle yer etmesinin nedeni budur.

Fransa’da sosyal hareket, Mayıs başlarında üniversite işgalleri ile başlamıştır. Bu olay, adeta “masmavi gökyüzünde çakan bir şimşek” gibidir. Çünkü Mayıs 1968 öncesindeki Fransa, geçmişin siyasal, sosyal, ideolojik kavgalarından yorulmuş adeta uzun bir dinlenmeye hazırlanıyor gibidir. 5. Cumhuriyet’i kuran siyasal kavgalar, sadece Fransız emperyalizmini değil Fransız toplumunu da şiddetle sarsan Cezayir savaşı artık çok geride kalmıştır. Gaullisme’in on yıllık iktidarı ise Fransız toplumunun çelişkilerini yumuşatmış gibidir. 15 Mart 1968 tarihli *Le Monde*’da yayınlanan bir yazı, “Fransa sıkılıyor” başlığını taşır. *Le Monde* yazarı Viansson-Ponté’ye göre, 1968 yılında Fransa’nın kamusal hayatını karakterize eden sıkıntıdan başka birşey değildir; ve Fransızlar dünyayı sarsan büyük altüstlüklerle katılmaya pek niyetli gözükmemektedirler.¹ Viansson-Ponté burada, ünlü Fransız şair ve politikacısı Lamartine’in 1839 yılında “Temmuz Monarşisi” döneminde kullandığı sözleri aktarmaktadır. O anlamda bu sözlerin büyük altüstlüklerin öngörüsü anlamında söylendiğini düşünmek mümkün değildir. Hatırlatmak gerekir ki Lamartine’in Fransa’sı, 1848 devrimini bu sözlerden yaklaşık on yıl sonra yaşayacaktır.

1 “Quand la France s’ennuie”, Pierre Viansson-Ponté, *Le Monde*, 15 Mart 1968,

Le Monde'un bu ilginç makalesinin yayınlanmasının üzerinden iki ay geçmeden, devrimler ülkesi Fransa, 20. yüzyılda yaşadığı en büyük toplumsal sarsıntılarında birisi içine girer. İlk patlama, üniversitelerde gerçekleşecektir. Mayıs 1968'i başlatan ve sembolize eden üniversite işgalleri, her şeyden önce öznesi ve tarzı itibarıyla muazzam bir yeniliği ifade etmektedir. Her şeyden önce ileri derecede endüstrileşmiş ülkelerde üniversite gençliğinin bir sosyal hareket öznesi olarak ortaya çıkışı beklenmedik bir olaydır. Bunda da şaşılacak bir şey yoktur; çünkü bizzat bu dev öğrenci kitlesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik büyümenin, eğitim olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşmasının bir ürünüdür. Öğrenci hareketinin kitleselliği, bir başka ifadeyle üniversite gençliğinin en geniş kesimlerini kapsamış olması bir diğer yeniliktir. Pek çok yerde üniversitelilere liselilerin de katılması, adeta bütün bir genç kuşağın ayaklanmasını akıllara düşürmektedir. Öte yanda öğrenci gençlerin üniversitelerini işgal ederek bu kurumların kendilerine ait olduğunu adeta haykırmaları ise, onları siyasetin öznesi yapan bir nitelik taşıyor.

Ne var ki üniversite işgallerinin siyasal ve sosyolojik anlamı bunlarla sınırlı değildir. Çünkü Fransız gençleri sadece köhnemiş anti-demokratik eğitim sistemini değil, tüm kurumları ve temel ilişkileriyle mevcut düzeni sorgulayan bir tutum içine girmektedir. Bu yanı sıra öğrenci hareketi, Fransa için adeta bir kültür devriminin habercisi gibidir.

Bugün geriye dönüp bakıldığında, "Fransa 1968 Mayıs'ı" ile akıllara ilk gelen bu dev öğrenci ayaklanmasıdır. Ne var ki eğer Mayıs ayaklanmaları üniversite ve lise öğrencilerinin eylemi ile sınırlı kalsa idi, muhtemeldir ki bugün "Fransa 68"inden de söz edilmeyecekti. Buna olanak verecek olan, öğrenci hareketinin yarattığı sarsıntının toplumun diğer kesimlerine de sıçramasıdır. Üniversite işgallerinden kısa bir süre sonra Fransa, tarihinin en büyük genel grevini yaşayacaktır. Bu, savaş sonrası Avrupa'sının en büyük genel grevidir. Mayıs 1968'de Fransa'ya bir-iki hafta içinde egemen olan siyasal-ideolojik iklim dikkate alındığında bu söz konusu olan, kapitalist düzen açısından yıkıcılık potansiyeli taşıyan bir genel grevdur. Kuşkusuz 1968 Fransa'sı bir devrimin eşliğinde değildir. Ama en azından o günlerde görüldüğü kadarıyla "her şey mümkün"dür.

1968 Mayıs'ının birkaç haftasında Fransa'da yaşanan bu sarsıntılar, kurulu düzeni sorgulayanların hafızalarında büyük izler bırakacaktır. Çünkü bu beklenmeyen sarsıntıyı yaşayan kapitalist dünyanın kalelerinden birisidir. Bir başka ifadeyle 20. yüzyılın ikinci yarısında ilk defa olarak ileri derecede endüstrileşmiş bir toplumda (bir "bolluk toplumu"nda) bir büyük isyan yaşanmıştır. Üstelik, söz konusu olan herhangi bir endüstrileşmiş ülke değil, devrimler ülkesi Fransa'dır.

1968 dünyasının ikinci büyük altüstlüğü ise Çekoslovakya'da yaşanır. "Prag Baharı" olarak da bilinen bu gelişme, Çekoslovak Komünist Partisi

içinde reformcu kanadın yönetime gelişi ile başlayacaktır. Alexander Dubçek, Ocak 1968’de parti genel sekreteri seçilir ve reformcu programını uygulamaya girer. Bu program, demokratik özgürlükler ve kısmi ekonomik serbestleştirmeler yoluyla bürokratik diktatörlüğü çözmeyi amaçlamaktadır. Ancak Sovyetler Birliği için söz konusu olan (ya da esas önemli olan), Çekoslovakya’nın Sovyet Blok’undan bağımsızlaşmasıdır. Bu açıdan Sovyetlerin gözünde Prag Baharı, Doğu ve Orta Avrupa’da daha önce yaşanmış olan iki büyük sarsıntının tekrarından başka bir şey değildir. Bunlardan birincisi, Tito Yugoslavyası’nın bağımsızlaşması (1948), ikincisi ise Macar ihtilalidir (1956). Sovyetler Birliği, Yugoslavya’nın bağımsızlaşmasına, bu ülkenin Yalta-Potsdam bölünmesinin dışında bırakılmış olması nedeniyle ses çıkaramamıştır. Ama Macar ihtilaline tepkisi farklı olacak ve bu direnişi tanklarla en kanlı bir şekilde ezmekten çekinmeyecektir.

1968 yılında Çekoslovakya’da yaşananlar da akla Macaristan’ı getirmektedir. Söz konusu olan Sovyet sistemi içinde bir ülkedir. O nedenle de Sovyetler, “Yalta-Potsdam” Avrupa’sında stratejik bir değişim anlamına gelebilecek olan bu gelişmeleri her ne pahasına olursa olsun durdurma kararlılığını göstereceklerdir. 21 Ağustos 1968 günü Çekoslovakya, başta Sovyetler Birliği olmak üzere bir dizi Varşova Paktı üyesi ülkenin askeri birlikleri tarafından işgal edilir. Dubçek ve diğer Çekoslovak yöneticileri tutuklanarak Sovyetler Birliği’ne götürülür ve orada kendilerine, reformcu programlarını reddettiklerini belirten belgeler imzalatılır. Bunun ardından Çekoslovakya’da yaşanan süreç, Ocak 1968’de büyük bir sıçrama yapan ve o ivme ile 20 Ağustos’a kadar büyük mesafe kaydeden reformcu hareketin ortadan kaldırılması olacaktır.

Böylelikle “Prag Baharı”, Fransa’da yaşanan Mayıs ayaklanmalarından sonra “1968”e tüm mitik karakterini veren ikinci büyük olay olarak tarihe geçecektir. Ama burada bir “yakıştırma” söz konusu değildir. Yaşanan, her iki blok açısından da “tarihsel” bir olaydır. Çekoslovakya’daki gelişmeleri Sovyet sisteminde bir çatlak olarak gören kapitalist dünyanın egemen çevreleri, bu konuda dev bir propaganda savaşı başlatırlar. Bu çevreler, her ne kadar sonunda bir çöküş ya da çözülmeyi öngörmeseler de bu olayın Sovyet sistemine karşı ideolojik kavgalarında kendilerine önemli bir mevzi kazandıracığını sezmiş ve tüm güçleriyle bu fırsattan yararlanmaya kalkışmışlardır. Bu koşullarda “Çekoslovakya olayları”, tüm 1968 yılı boyunca dünya gündeminin en başlarındaki yerini korur. O nedenle bu yılı aynı zamanda “Prag Baharı yılı” olarak görmemek olanaklı değildir.

Ancak “Prag Baharı”nın dünya kamuoyu üzerindeki etkisi, sadece Soğuk Savaş propagandistlerinin çabalarıyla bağlantılandırılmaz. Çünkü 1968 yılında Çekoslovakya’da yaşanan, aynı zamanda bürokratik diktatörlüğe karşı gerçek bir özgürlük ve demokratikleşme hareketidir de. O yüzden bu ülkedeki reform hareketi, sadece “yeni sol” ve Sosyal Demokrasi tarafından değil,

bir süredir ‘‘Marksist-Leninist’’ (Stalinist) dogmaları artık savunamaz hale gelmiş bulunan ve SBKP’den bağımsızlaşma sancılarını yaşayan komünist partiler tarafından da desteklenmektedir.

Fransa için de Çekoslovakya için de 1968’in ‘‘özel’’ ve ‘‘tarihsel’’ bir yıl olduğu, 1968’den bugünlere kadar geçen süreçte bu yılın nasıl algılandığına bakılarak da anlaşılabilir. Biyografiler, bu konuda son derece anlamlı kanıtlar sunar. Şöyle ki, 1968 yılının, sadece bu iki ülkenin önde gelen kişilerinin biyografilerinde özel bir yeri vardır. İster siyasetçi, ister entelektüel, isterse sosyal hareket önderi olsunlar, tarihsel aktörlerin 1968 yılındaki konumları, rolleri, müdahaleleri, sadece bu iki ülkede özel bir anlam taşır ve biyografilerde ayrıntılı bir yer tutar. Bu kişi ister Alexander Dubçek ya da De Gaulle gibi bir devlet adamı, ister Daniel Cohn Bendit gibi bir öğrenci lideri, ister Jean Paul Sartre veya Vaclav Havel gibi bir entelektüel veya Georges Seguy gibi bir sendika lideri olsun, hepsinin biyografisinde 1968’in özel bir yeri olmak zorundadır. Oysa aynı şeyi, örneğin ABD’den, İtalya’dan, Kuzey İrlanda ya da Meksika’dan veya Türkiye’den siyaset adamları, entelektüeller veya sosyal hareket önderleri için düşünmek olanaksızdır. Bu noktada, ‘‘1968 ve Vietnam savaşı’’ ilişkisi üzerine birkaç şey söylemekte yarar var. Şu nedenle ki, 1968 denilince dünya ölçüsünde hafızalarda iz bırakan bir diğer büyük olay da Vietnam Savaşı’nın bu yılda yaşadığı evrimdir. Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin 1968’in başlarında gerçekleştirdiği ‘‘Tet saldırısı’’, ABD ve Güney Vietnam kuvvetlerini büyük moral bozukluğuna uğratmış ve dünya kamuoyunda ABD’nin bu savaşı kaybedeceği düşüncesinin hızla güç kazanmasının yolunu açmıştır. Ancak Vietnam savaşı da, onun Tet Saldırısı safhası da, ‘‘kurgusal 1968’’ dünyasının adeta bir aksesuarı gibidir. Vietnam’ın 1968 olgusundaki bu aksesuar işlevini kanıtlamanın bir yolu da, bilinen ya da akla gelen ‘‘1968’li’’ler arasında bir Vietnamlı aramak olabilir.

Başka Ülkelerin ‘‘1968’i’’

1968 üzerine koparılan bunca gürültüye bakıldığında şu soru son derece haklı ve mantıklı bir sorudur: Fransa ve Çekoslovakya dışında başka ülkelerin 1968’i yok mudur?

Bu soruya hem ‘‘evet’’ hem de ‘‘hayır’’ cevabı verilebilir. ‘‘Evet’’ denebilir, çünkü bu yılda pek çok ülkede gerçekten toplumun hafızasında iz bırakan olaylar yaşanmıştır. ABD, Türkiye, İtalya, Meksika, Almanya bu konuda hemen akla gelebilecek ülkeler. Ama öte yanda aynı soruya ‘‘hayır’’ cevabı da verilebilir; çünkü bu yaşananlar, söz konusu ülkelerin siyasal gündemlerini alt üst edecek ya da ideolojik iklimlerini dönüştürecek boyutta değildir. Bir anlamda 1968 yılında bu ülkelerde yaşananlar, 1960’lı yıllarda yaşanan sürecin bir devamı, bir parçasıdır.

Gerçekten de 1945 sonrası dünya bir bütün olarak düşünülduğünde 1960’lı yıllar, sosyal hareket, sosyal muhalefet, entelektüel tartışma ve açılım yıllardır. Bu anlamda pek çok ülkenin 1968 yılında yaşadıkları, bu on yılda yaşananların hiç de aykırı olmayan bir parçası gibidir. Bu durumun, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Türkiye gibi ülkeler için geçerli olduğu söylenebilir. Diğer yanda az sayıda birkaç ülke içinse 1968, kısa bir süre sonra sönecek ani sosyal patlamaların yaşandığı bir yıl olarak ortaya çıkar. Örneğin Meksika ve Yugoslavya’da yaşanan gençlik hareketleri bu kategoride değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bütün bu ülkelerde 1968 yılında yaşanan politik-sosyal altüstlüklerin gerek yaşandıkları sıradaki gerek zamana yayılan etkileri oldukça sınırlıdır. O nedenle bu ülkeler için özel olarak bir “1968”den söz etmek abartma olarak kabul edilmelidir. Bu yargıyı belki de en iyi bir şekilde, bu yılda Türkiye’de yaşananlar konusuna eğilerek açıklamak mümkün.

1968 Yılında Türkiye’de Neler Oldu?

Türkiye siyasetinin 1960’lardaki evrimi açısından bakıldığında, Türkiye siyasetinin temel aktörlerinin 1968 yılında diğer yıllara göre çok farklı ve özgün deneyler yaşadıklarını söylemek mümkün değildir. 1965 Ekim’inde tek başına iktidara geçmiş bulunan Adalet Partisi, 1968 yılında henüz iktidar yıpranmasının uzağındadır ve bir yıl sonra yeni bir seçim zaferi yaşayacaktır. Bir başka ifadeyle AP iktidarının ilk sarsıntıları için 1968 yılını değil, 1970 krizini (bölünmesini) beklemek gerekir. Ordu-siyaset ilişkileri açısından bakıldığında da 1968 yılı hayli “sıradan” bir yıldır. 27 Mayıs’tan gelen hiyerarşi dışı ordu müdahaleciliği geleneği, 1965 seçimleri ve Sunay’ın cumhurbaşkanlığı ile geri plana itilmiştir ve bu geleneğin yeniden canlanması için 1969 yılını beklemek gerekecektir. Diğer yanda 1968’in, solun Türkiye siyasetindeki yeri açısından özel (ya da “hayırlı”) bir yıl olduğu söylenemez. 1965 yılında parlamentoya girmiş bulunan TİP, 1966 sonlarından itibaren bir örgütsel ve ideolojik krize sürüklenmiştir. Bu olumsuz süreç 1968 yılında da devam edecek, hatta daha da şiddetlenecektir. Solun evrimi açısından bakıldığında, 1968’de olumsuzlukların ağır bastığı rahatlıkla görülebilir. Sözün kısası 1968 yılında Türkiye’de, ne siyasal gündemde ne de ideolojik iklimde önemli bir değişiklik yaşanmıştır.

Peki bir “Türkiye 68”i üzerine konuşmak tamamen hayal görmek ya da saf bir kurgudan söz etmek midir? Bu soruya cevap anlamında şunlar söylenebilir: Kuşkusuz “Türkiye 68”i üzerine söylenenlerde bir hayal unsuru vardır; bir başka ifadeyle “Türkiye tarihindeki çok özel yeri ile 1968” bir kurgudan ibarettir. Ama öte yanda şunu da kabul etmek gerekir ki 1968 yılı, Türkiye’de özel olarak bir konuda –sosyal hareketlerin gelişmesinde- önemli bir aşamaya

tekabül eder. Her şeyden önce bu yılda, dev üniversite işgal ve boykotları yaşanmıştır. Yine 1968, işçi hareketinin önemli bir canlanma yaşadığı bir yıl olarak da görülmelidir. Ne var ki buradan kalkarak 1968'i bir "sosyal hareketler yılı" olarak ilan etmek ya da sosyal hareketlerin bu yılda zirveye çıktığını söylemek bir abartı olur. Çünkü tüm 1960'lar boyunca gerek işçi gerek öğrenci gerekse köylü hareketlerinin yaşadığı evrim dikkate alındığında, 1968 yılında sadece öğrenci hareketlerinin büyük bir sıçrama yaptığı görülür. İşçi hareketlerine gelince, bu yılın sadece bir başlangıç olduğu, DİSK'in gelişmesinin, yasal ve yasadışı grevlerin ve işçi gösterilerinin 1968 sonrasında çok daha yoğunlaştığı unutulmamalıdır. Aynı şey, kırsal alanlardaki sosyal hareketler için de geçerlidir.

Bir diğer ifadeyle 1968 yılında Türkiye'de sosyal hareket anlamında pek çok şey yaşanmıştır. Ama bunlardan sadece üniversite işgal ve boykotları yegânedir. Bu anlamda 1968'in, olsa olsa gençlik hareketleri açısından özel bir yıl olarak öne çıktığı söylenebilir.

1968 yılında Türkiye'de yaklaşık 130-140 bin dolaylarında üniversite öğrencisi vardır.² Bu kitlenin çok geniş bir kesimi söz konusu hareketlere katılacaktır. Bu katılım, bugünün Türkiye'sinde bir milyonu aşkın üniversite öğrencisinin işgal ve boykot hareketlerine girişmesine denk düşer. Tek başına bu sayısal veri bile, Türkiye'de 1968 olgusunun niye hafızalarda o denli güçlü bir yer tuttuğunu gösterebilir.

1968 Haziran-Temmuz'unda üniversiteleri işgal eden, boykot yapan öğrenciler ne istemekteydiler? Bu öğrencilerin, birbirinden bağımsız bir dizi işgal ve boykot komitesi tarafından formüle edilmiş taleplerini şöyle özetlemek mümkün: Köhnemiş üniversite eğitim sisteminin her konuda demokratikleşmesi, öğrencilerin üniversite eğitiminin nesnesi değil öznesi olarak tanınması, eğitimde fırsat eşitliği ve eğitim sonrası çalışma olanaklarının sağlanması. Daha somut olarak ifade edilecek olursa öğrenciler, üniversite yönetimine katılma, yönetmelik ve sınav sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, üniversiteler yasının değiştirilmesi, üniversitelerdeki eğitim-öğretim koşullarının iyileştirilmesi, öğretim üyelerinin öğrencilere karşı davranışlarının demokratikleştirilmesi, yüksek öğrenim öğrenci yurtlarının iyileştirilmesi, yüksek öğrenim burslarının artırılması ve yaygınlaştırılması, özel üniversitelerin kapatılması, öğretim üyelerinin tam gün çalışmasının sağlanması gibi talepler yükseltmişlerdir. Bunların istisnasız hepsinin, günümüzde yaşanabilecek potansiyel bir öğrenci hareketinin talepleri olduğu açıktır. Bu gerçeklik ise, yaklaşık son otuz yıldır Türkiye'nin gerek sosyal hareket gerekse sosyal kazanımlar açısından ne denli çorak bir ülke haline geldiğini göstermekte.

² Tefvik Çavdar, *Türkiye 1968*, İzlem Yayınları, 1969, s. 91.

Kitleselliği ve demokratik üniversite talepleri ile birlikte dikkate alındığında, 1968 üniversite işgal ve boykotlarının Türkiye tarihinde yegâne olduğunu tekrar tekrar vurgulamak gerekebilir. Türkiye’de “demokratik bir üniversite”yi hedefleyen bu çapta geniş bir sosyal hareket 1968 öncesinde yaşanmamıştır; 1968 sonrasında da yaşanmayacaktır. Kuşkusuz 1968 sonrasında üniversite öğrencileri arasında siyasallaşma daha da yoğunlaşacak ve üniversite gençliği 1980’e kadar önemli bir sosyal hareket öznesi olacaktır. Ama bu dönemde üniversite öğrencileri “demokratik üniversite” gibi kısmi bir talep doğrultusunda değil, somut politik hedefler doğrultusunda seferber edilecektir.

Sonuç olarak “Türkiye 1968’i”ni maruz bırakıldığı mistifikasyondan kurtarmak istenildiğinde yapılacak iki şey olmalı: Birincisi, o yılda yaşanan siyasal gelişmelerin, sosyal hareketlerin ve ideolojik iklimin gerçek niteliklerini ortaya koyarak 1968 hakkındaki değerlendirmelerin abartı derecesini hatırlatmak; ikincisi ise, üniversite işgal ve boykotlarının, 1968’in –en değil- tek önemli sosyal hareketliliği olduğunu vurgulamak. Ne yazık ki bu iki görev de günümüzde layığıyla yerine getirilmemekte. “1968” üzerine bu kadar gürültü kopartılan bu 40. yılda, o yılın hatırlanması gereken tek önemli olayı olan üniversite işgal ve boykotları üzerine tek bir kitabın bile yayınlanmaması, bu konuda çok şey söylemekte.

“1968’li” Ne Demek ?

“1968’li”, siyaset literatürünün –deyim yerindeyse- “soft” kavramlarından birisi. Aslında bu bir Kıta Avrupası terimidir ve muhtemelen ilk kez Fransa’da kullanılmıştır. Terimin İngilizce’de karşılığı yoktur ve dolayısıyla İngiltere ve ABD’de kullanılmadığı söylenebilir. Ama öte yanda Almanca ve İtalyanca karşılıkları vardır.

Buradan, Türkiye’ye gelinebilir. Yaklaşık son yirmi yıldır Türkiye’de de bolca kullanılan bu terimin –en azından Türkiye için- bir anlamı olabilir mi? Ya da Türkiye’de kimlere “1968’li” denebilir?

Eğer bu terimle bir “politik kuşak”tan söz ediliyorsa, o takdirde 1968 yılının bu kuşakla ilgili olarak bir şeylerin başlangıcı ya da zirvesi olduğu söyleniyor demektir. Oysa Türkiye’de yaşandığı haliyle 1968’in böyle bir anlamı olduğunu söylemek ancak gerçekleri zorlamakla mümkün olabilir. Her şeyden önce şu nedenle ki, işgal ve boykotlar, onlara öncülük eden solcu öğrencilerin siyasal militan olarak yaşadıkları deneyler arasında özel olarak öne çıkan bir deney değildir. Daha da ötesi, 1968 sonrasında Türkiye’si, gerek sol içi tartışmalar gerekse sosyal hareketler (özellikle işçi-köylü hareketleri) açısından 1968’den çok daha zengin bir içerik taşıyacaktır. Bir başka ifadeyle solcu gençler, 1968 sonrasında çok daha önemli ve yoğun siyasal deneyler

yaşayacaklardır. Bu olgular dikkate alındığında, 1968 işgal ve boykot hareketlerindeki öncü rollerinin onlara özel bir deney imtiyazı kazandırdığını söylemek mümkün değildir. (Bu noktada hatırlatmak gerekir ki 1968'in Haziran ve Temmuz aylarında, solcu öğrencilerin oldukça etkin olduğu Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde –SBF'deki günlük bir “dayanışma boykotu” dışında- herhangi bir hareketlilik yaşanmamıştır!)

Sonuç olarak 1968 öğrenci hareketleri, ne özgün bir politik aktör ne de özgün bir solcu tipi ortaya çıkarmıştır. Eğer Türkiye solunda ya da devrimci gençlik hareketinde bu türden bir tipoloji ortaya çıkmışsa, bu daha sonraki yılların ürünü olacaktır. Kısacası dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de “1968’li” terimi, “Türkiye 1968”i hakkındaki mistifikasyonun unsurlarından birisidir. Söz konusu olan yakıştırma bir terimdir. Sosyal hareketin mevcut olmadığı, sol açısından son derece olumsuz bir ideolojik iklimin varlığı koşullarında bu terim, geçmişe yönelik bir pasif özlemden başka bir şeyi ifade etmez.

Türkiye Solu ve 1968

Bundan birkaç ay önce 1968 anmaları kapsamında yapılan bir toplantının çağrısında (“Marksizm 2008”) şöyle bir başlık yer almaktaydı: “1968: Türkiye’de Solun Atılım yılları”. Bu başlıktan şunu anlamak herhalde yanlış olmaz: 1968, Türkiye solunun evriminde bir atılım yılıdır ya da ideolojik/entelektüel, siyasal, örgütsel gelişmesi itibariyle bu yıl, sol için bir zirveyi temsil eder.

Peki gerçekten de 1968’in Türkiye solu için bir atılım yılı olduğu ya da sözü edilen açılardan onun için bir zirveyi temsil ettiği iddia edilebilir mi?

Bir süpermarket reklamındaki “görülmemiş ucuzluk” sözcükleri ne kadar bir ekonomik gerçeği anlatıyorsa, “Marksizm 2008”in tanıtma broşüründeki “1968: Türkiye’de Solun Atılım yılları” ibaresi de o kadar Türkiye solunun tarihine ilişkin ciddi bir tanımlama olarak görülebilir. Konuya önce solun ideolojik/entelektüel evrimi açısından bakalım. Bu açıdan 1968’in özel bir yeri olduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz 1968, solun krizinin ve sol-içi ideolojik tartışmaların şiddetlendiği bir yıldır. Ama bu kriz 1966’nın sonlarında ortaya çıkmış ve en azından TİP-MDD ayırımı söz konusu olduğunda daha 1968’e varılmadan geri dönülmez bir noktaya ulaşmıştır. Bu krizin yarattığı çözümlüğe gittikçe şiddetlenerek 1971’in başlarına kadar sürecektir. Olumsuzluğu apaçık olan bu süreç dikkate alındığında, 1968 yılında sol için bu açıdan nasıl bir “atılım” karakteristiği saptanabilir?

Diğer taraftan bu yılı, solun Türkiye siyaseti içindeki yeri itibariyle olumlu gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak görmek de kolay değildir. 1965’te parlamentoya giren ve ülke siyasal gündemini etkilemeye başlayan TİP, bunu

izleyen birkaç yıl içinde politik yöneliş belirsizlikleri içine girer. Parti içi ve dışında partinin teorik ve politik yönelişleri konusunda tartışmalar başlar ve bunlar kısa bir süre sonra bir ideolojik ve örgütsel kriz halini alır. Sonuçta TİP, hızla Türkiye siyasetinin marjinal bir unsuru olmaya doğru evrilmeye başlar. Bu olumsuz süreç, 1968 yılında tersine çevrilmez daha da şiddetlenir. Bundan sonra bu parti için yaşanacak olan hızlı bir parçalanma dönemidir. Partiyi 1962’den beri yönetmiş ve son birkaç yıldır MDD muhalefetine karşı birlikte davranmış olan kadrolar, aralarında geri dönüşü olmayan bir bölünmeyi 1968 yılında yaşayacaklardır. Bu yılın sonuna varıldığında Türkiye solu üç büyük parçaya bölünmüş olacaktır. Bu çözülme 1970-71’in ardından daha da şiddetlenecek, ardından 1974 sonrasında yaşanan yeni bölünmelerle 12 Eylül 1980 öncesinin 40-50 parçalı soluna ulaşılacaktır. Bu gerçeklik dikkate alındığında, bu sürecin miladı değilse bile önemli bir aşaması olarak görülebilecek olan 1968’in sol için bir “atılım yılı” olarak görülmesi olsa olsa kötü bir şaka olarak algılanabilir.

Aslında 1968 yılı, genel olarak Türkiye solu ya da onun en önemli unsuru olan TİP için değil ama, 1967 sonlarında ortaya çıkan eski TKP’lilerin önderliğindeki Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi için “önemli bir yıl” olarak kabul edilebilir. Gerçekten de 1968, MDD’nin gerek TİP gerekse onun gençlik örgütü olan FKF içinde hızla militan kazandığı bir yıl olmuştur. Ama herkes kabul eder ki MDD demek Türkiye solu demek değildir. Ayrıca MDD’nin gelişmesi, Türkiye’de Stalinci Marksizmin yerleşmesi ve solun potansiyel parçalanmasının hazırlanma süreci olarak da görülebilir. O nedenle de MDD’nin bu yılda yaşadığı ileri sıçrayışı Türkiye solunun bir atılımı olarak görmenin ciddiye alınacak bir tarafı olmamalı.

Diğer taraftan 1960’lı yıllarda sosyal hareket soldan ayrı düşünülemez bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında, sosyal hareketin 1968 yılındaki görece hızlanması dikkate alınarak, bu yılın sol için farklı bir yıl olduğu iddia edilebilir. Ancak olgular, bu yaklaşımı da çürütmekte. Kuşkusuz sosyal hareketlerde 1968 yılında bir sıçrama yaşanmıştır. Yukarıda da hatırlatıldığı gibi her şeyden önce öğrenci hareketi, tarihindeki en büyük kitleselliğe bu yılda ulaşacaktır. Yine 1968’in ikinci yarısında, özellikle İstanbul ve çevresindeki işçi hareketlerinde kimi yasa dışı grevler fabrika işgali biçiminde gerçekleşmeye başlar. Bunlar 1968’e özgü olgular olarak görülebilir. Ne var ki bu göstergelerle yetinip 1968’i sosyal hareketin “zirve yılı” ilan etmek aceleci bir yargı olur. Çünkü işçi hareketi daha sonraki yıllarda çok daha büyük bir dinamizm kazanacak ve esas zirvesine 15-16 Haziran 1970 olaylarıyla ulaşacaktır. Diğer yanda her ne kadar bir daha 1968’de yaşanan türden kitlesel bir “demokratik üniversite” hareketi yaşanmayacaksa da, Türkiye’de öğrenci kitlesi içindeki siyasallaşma, dinamik bir öğrenci hareketi ve bu süreçte solun etkisi 1971 yılına kadar sürer. Kırsal alanlardaki sosyal hareketliliklere gelince, onlar da

1968’de değil, esas olarak 1969 ve 1970 yıllarında yaşanacaktır. Bu durumda öğrenci ve işçi hareketlerindeki görece canlanmadan kalkılarak, sol için 1968’in anlamı konusunda sadece yeni kurgular yaratılabilir..

Sonuç

Sol ve sosyal hareketler açısından bakıldığında, Türkiye’nin “1968”i yoktur. Bu açıdan olsa olsa “1960’lar”ı olduğu söylenebilir. Bu on yılda Türkiye solu ve sosyal hareketi pek çok açıdan tarihindeki en olumlu dönemini yaşamıştır. Solun üniter karakteri ve kelimenin gerçek anlamında bir siyasal sınıf hareketi olma süreci içine girmesi, ülkenin siyasal gündemini etkilemesi, sol entelijansiyanın gücü, solun entelektüel hegemonyasının oluşumu, işçi-sendikal hareketin ulaştığı düzey, öğrenci hareketinin boyutları, kırsal alanda toplumsal hareketlilikler, bütün bunlar 1960’larda yaşanmıştır. Elbette yaşanan, karmaşık ve eşitsiz bir gelişmedir. O nedenle de bu on yıllık süreçte tedrici bir evrim ve bir zirve saptamak olanaksızdır.

Türkiye’de solun ve sosyal hareketin bu on yıldaki macerasını tek bir 1968 yılına sığdırmak gerçeği çarpıtmaktan başka bir anlama gelmez. Kısacası Türkiye’de politik, ideolojik, entelektüel, kültürel ya da sosyal hareket olarak 1968’de başlayan, patlayan, zirveye ulaşan bir şeyler yaşanmamıştır. Mutlaka dünyanın başka ülkeleriyle hiç olmazsa böyle bir ortaklığımız olsun diye 1960’lardaki herhangi bir yılın özel olarak öne çıkarılması sadece bir yakıştırma olabilir.

Ancak Türkiye’de 1968 yılının, yüksek öğrenim gençliğinin dev kitle hareketinin hızla yükseldiği ve “demokratik üniversite” sloganının gerçek bir mücadele programı olduğu bir yılı ifade ettiği de unutulmamalı. Bugünün Türkiye’sinde gençliğin –toplumun tüm diğer kesimleri gibi- on yıllardır siyasetten uzaklığı ve Türkiye üniversitelerinin gerek entelektüel birikim gerekse demokrasi açısından içinde bulunduğu içler acısı durum göz önüne alındığında, kırk yıl öncesinin işgal ve boykotları, günümüz genç kuşaklarına aktarılması gereken muazzam bir deney olarak ortada durmakta. Bu demektir ki “1968 mirası”nın konuşulması ve tartışılması için pek çok nedenimiz var. Ama bu mirasın konusunu, çapını, boyutlarını tahrif etmemek koşulu ile.